

УДК 371.

О.Г. Мирошник, Н.М. Тарасевич

*Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г.Короленка,
м. Полтава, Україна*

*Педагогічна майстерність у вимірах суб'єктного підходу до професійної
діяльності вчителя*

Розглядаються концептуальні засади професійно-педагогічної підготовки вчителя у виші, проблеми поліпшення професійного розвитку випускника та досягнення у навчально-методичному забезпеченні цього процесу.

Ключові слова: педагогічна освіта, педагогічна майстерність, професійне становлення майбутнього вчителя, особистісно орієнтована програма навчання педагога.

Актуальність. Від дня виходу першої програми з педагогічної майстерності минуло 33 роки [4], першого навчального посібника, рекомендованого Міністерством освіти України, - 25 років [5], за цей час тричі перевидано підручник “Педагогічна майстерність” [6], проте загальна система підготовки вчителя в країні, за винятком окремих осередків творчих кафедр, залишається традиційною, сповідуючи знаннєву парадигму: удосконалення професійного навчання спрямовується переважно на підсилення теоретичної підготовки, не приділяючи належної уваги розвитку у майбутнього вчителя практичних умінь виконувати професійні функції, а головне – ігноруючи важливий фактор – професійний розвиток особистості самого педагога.

Країна потребує приходу творчого вчителя в сучасну школу, носія культурних цінностей і гуманітарних пріоритетів, який майстерно, а не як ремісник, розв’язує педагогічні задачі, здатен прилучити учня до радості пізнання і праці. Це вимагає сьогодні перегляду змісту і методики підготовки вчителя у виші.

Чого бракує випускнику педагогічного вишу, який, будемо сподіватися, отримав ґрунтовну підготовку з фаху, опанував програму

психолого-педагогічного циклу і характеризується достатнім рівнем загальної культури? Здатності застосовувати увесь арсенал набутих знань для розв'язання конкретної педагогічної ситуації (як підготувати урок, орієнтуючись не лише на вимоги програми і матеріал підручника, а й на можливості учнів, утримуючи мету їхнього розвитку; як реагувати на порушення дисципліни на уроці; як формувати жадобу пізнання і почуття відповідальності, без чого неможлива організація продуктивного учіння і ще багато як...). Усі ці труднощі, з одного боку, є наслідком традиційної предметно орієнтованої системи навчання майбутнього вчителя, в основі якої – опанування системи знань за логікою науки, а не логікою професійної діяльності, яка, в кращому випадку, згадується як ілюстрація до наукових положень і не виступає детермінантом навчального процесу, визначальним показником у діагностиці професійної компетентності. Тому на державних іспитах ми можемо чути жвавий перелік форм, принципів, методів й інших важливих положень без аналізу педагогічних реалій, осмислення актуальних проблем практики і пошуків їх вирішення. Постулати науки засвоєно, проте звернення до них у безпосередній практиці утруднено через нетехнологічність педагогічного знання, його розмитий професіоналізуючий сенс.

З іншого боку, для успішної роботи випускнику бракує розвиненого особистісного потенціалу: професійної позиції, комунікативності, організаторських здібностей, творчої уяви, оптимістичного прогнозування, спостережливості, емпатії та рефлексії, усвідомлення відповідальності за наслідки вибору певних способів впливу. Без такого комплексу властивостей педагогічного портрету вчитель залишається безпорадним перед кожною педагогічною дією: йому важко проаналізувати ситуації, передбачити можливі наслідки, встановити контакт з учнями, включити їх у роботу. Розвиток професійних якостей у виші не планується як спеціальна конкретна мета курсів, а тому й знаходиться у кращому випадку на периферії їхніх завдань.

Одночасно слід наголосити, що ми маємо розроблені теоретико-методологічні засади перебудови системи підготовки вчителя - це положення про взаємозв'язок свідомості та діяльності, соціальну зумовленість змісту освіти (Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, С.Л. Рубінштейн); ідеї єдності діяльності і спілкування (О.О. Бодалев, О.М.Леонт'єв, В.М. М'ясищев); принципи спілкування на гуманістичних засадах, обґрунтування суб'єктного підходу до формування особистості вчителя (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, В.Г. Кремінь, Л.М. Мітіна, О.М. Пехота, В.А. Семиченко, Л.О. Хомич, Н.Є. Щуркова, Т.С. Яценко); розуміння педагогічної діяльності як діяльності з управління навчальною діяльністю учня (Ю.М. Кулюткін, Е.І. Машбиць, Г.С. Сухобська,); положення про педагогічну майстерність (І.А. Зязюн, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, Н.В. Кузьміна).

Виходячи із цих положень, науковий колектив полтавських вчених на чолі з академіком Національної академії педагогічних наук України І.А. Зязюном у 80-х роках ХХ століття розробив нову технологію професійно-педагогічної підготовці майбутнього вчителя, що включає допрофесійну підготовку у системі шкільних факультативів "Юний педагог", профвідбір при вступі до вишу, введення нового курсу "Основи педагогічної майстерності", аналіз роботи випускників.

Центральною ланкою означеної технології став курс "Основи педагогічної майстерності", який мав визначити смислові акценти довузівської та післявузівської підготовки вчителя. У зв'язку із цим постало дві проблеми: окреслення змісту поняття педагогічна майстерність, її елементів, а також проектування моделі освоєння її студентами.

Мета статті: аналіз теоретичних здобутків і практичного досвіду нової технології підготовки вчителя – формування педагогічної майстерності, яке уможливорює забезпечення професійного становлення вчителя з орієнтацією на особистісний розвиток.

Результати теоретичних розвідок показали, що кристалізація концепту педагогічна майстерність, починаючи з 70–80-х років ХХ сторіччя, відбувалася в умовах гострої наукової полеміки, пов'язаної з усвідомленням шляхів і засобів перебудови педагогічної освіти як такої. Якщо постулати традиційної парадигми як домінуючої освітньої моделі визначали ключовою знанневу спрямованість професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, то наприкінці вісімдесятих розпочалася переорієнтація вітчизняної педагогічної думки на гуманістичні пріоритети.

Поширеним у науці було визначення педагогічної майстерності як характеристики високого рівня педагогічної діяльності (С.У. Гончаренко, Н.В. Кузьміна). У цьому підході робиться наголос на аналізі не стільки внутрішньої природи суб'єкта педагогічної діяльності, скільки самого процесу та результату цієї діяльності.

Дійсно, зовні майстерність виявляється в успішному розв'язанні різноманітних педагогічних завдань, у високому рівні організованого навчально-виховного процесу, однак сутність її, детермінуючи успішність, - у тих якостях особистості вчителя, які породжують цю діяльність. Це передусім його позиція, здатність виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації своєї системи цінностей, які ґрунтуються на гуманізмі й розкриваються в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання й виховання.

На думку І.А. Зязюна, майстерність вчителя необхідно розглядати як своєрідну етичну міру професійних діянь [2]. Такий дослідницький ракурс суголосний сучасним культурологічним і лінгвокультурним підходам до тлумачення концепту майстерність у вимірі духовної цінності: уявлення про місію вчителя в суспільстві, ключову роль ідеалів добра в його діяльності як фасилітатора розвитку вихованця. Можна стверджувати, що педагогічна майстерність у такому розумінні являє собою одиницю аксіологічно забарвленої етико-педагогічної свідомості.

Трансформаційні процеси в окресленні концепту педагогічна майстерність, що набула статусу одного з базових понять педагогічної науки, відбулися завдяки теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці у практиці професійної підготовки вчителя в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка, здійснених протягом тридцяти років вітчизняною науковою школою педагогічної майстерності під орудою академіка І.А. Зязюна.

Осмилення концептуальності педагогічної майстерності вчителя спиралося на дослідження історичної зумовленості такого явища, систематизацію теоретичних підходів до визначення поняття “педагогічна майстерність”, з’ясування структури майстерності наставника і порівняння розмаїття наукових поглядів на цей феномен. У дослідженнях полтавців педагогічна майстерність постає концептостворювальним складником міждисциплінарного наукового дискурсу [9], утілюючись в розмаїтті близькоспоріднених, а втім нетотожних понять, як то: “педагогічна творчість”, “педагогічна культура”, “педагогічний професіоналізм”, “педагогічна технологія”, “педагогічна етика”, “педагогічний артистизм” і подібне, без яких сьогодні важко уявити вітчизняний педевтологічний простір, і які забезпечують стабільність осмилення категорійної суті майстерності в специфічно-наукових ракурсах і деталях.

Група викладачів кафедри педагогічної майстерності зосередила зусилля на створенні теоретичного плацдарму для розроблення спецкурсу “Основи педагогічної майстерності”, який у майбутньому увиразнив дослідницьку позицію полтавчан щодо концептуальної сутності педагогічної майстерності і шляхів її формування.

Означена позиція знайшла своє втілення в усіх програмах і підручниках з педагогічної майстерності, що вийшли друком останніми роками (2005, 2008, 2009), й оприлюднила своє визначення: “Педагогічна майстерність – комплекс властивостей особистості, які забезпечують

самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі” [6, с. 25].

У тлумаченні поняття педагогічна майстерність вирізняються елементи, в яких згруповані основні професійні властивості вчителя: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, розвинені педагогічні здібності, володіння педагогічною технікою. Така структура забезпечує самоорганізацію педагогічної майстерності як системи: спрямованість – системотвірний чинник, забезпечує напрямок розвитку педагогічної майстерності; компетентність – стає фундаментом педагогічної майстерності, підвалиною позиції вчителя; розвинені здібності – виконують роль каталізаторів удосконалення педагогічної майстерності; володіння технікою – розширює арсенал засобів впливу на учнів, гармонізує взаємодію елементів педагогічної майстерності.

Концептосфера педагогічної майстерності збагачується новими припущеннями і переконаннями. Унаслідок цього відбувається безперервне, різновекторне, полідисциплінарне аргументування базового концепту з одного боку і кристалізування нових положень, ідей, гіпотез, пов'язаних із синтезом у майбутньому інших імпліцитних складників.

Так, з позиції екзистенційно-онтологічного підходу до розуміння педагогічної рефлексії, педагогічна майстерність може бути визначена як рівень розвиненості рефлексивної позиції вчителя, що забезпечує як об'єктивацію власного педагогічного досвіду, так і розуміння передового педагогічного досвіду, виявляється у здатності до суб'єкт - суб'єктної взаємодії, що важливою ознакою цього рівня педагогічної рефлексії є готовність вчителя переосмислювати професійно-особистісні цінності у вимірах духовних і соціокультурних цінностей. На цьому рівні професійна діяльність асоціюється з образом життя та повною самоактуалізацією особистістю. Діяльність вчителя має творчий характер, вчитель виступає як автор власної технології організації начально-виховного процесу, що акумулює досягнення педагогічного досвіду та сприяє вияву усіх

потенційних можливостей особистості учня. Труднощі та перешкоди в реалізації професійних завдань вчитель сприймає як можливість самозмін та самовдосконалення. Саме цей рівень педагогічної рефлексії дозволяє виявити особистісний потенціал вчителя та забезпечити оптимальні умови для педагогічної творчості [3].

Результати теоретичних міркувань дозволили здійснити системний підхід до професійної підготовки майбутнього вчителя. Ця система включає розробку не лише предметного компоненту професійного навчання, але й створення психолого-педагогічних умов та застосування технологій навчання, що забезпечують розвиток особистості майбутнього педагога, його гуманістичних позицій, здійснення професійного вишколу.

Своєрідність дисципліни „Основи педагогічної майстерності” полягає у особливостях організації навчальної взаємодії та дотриманні послідовності в реалізації змістових модулів. Спираючись на метод моделювання, було визначено структуру завдань професійного спрямування, що реалізується студентом під час заняття. Для студентів перших курсів - моделювання фрагменту розповіді, других - індивідуальна бесіда, третіх - етап уроку з фаху. Таке розчленування педагогічної діяльності на мікроситуації, які входять до складу певної моделі професійної діяльності, дало змогу організувати систему вправ на усвідомлення та діагностування студентами стратегії поведінки у визначеному контексті. У такий спосіб, педагогічна діагностика професійного становлення майбутнього вчителя є органічно включеною в освітній процес із врахуванням специфіки професійної діяльності, вона дозволяє надавати майбутньому вчителю педагогічну допомогу в переживанні проблемного і негативного досвіду професійної діяльності і є засобом супроводу процесу професійного становлення майбутнього вчителя.

У ході ведення аудиторних занять викладач має забезпечувати реалізацію принципів інтенсивної комунікації, постійної рефлексії в

навчальній групі, створювати умови для організації ефективного зворотного зв'язку.

Тридцятилітній досвід уведення в навчальний план курсу „Основи педагогічної майстерності” довів, що існує реальна можливість задати професійному становленню майбутнього вчителя особистісно зорієнтований вектор, актуалізуючи у студентів потреби у професійному самопізнанні й самовихованні і стимулюючи набуття гуманістичної позиції у розв'язанні педагогічних завдань. Професійне зростання у такому разі здійснюється у процесі освоєння техніки взаємодії вчителя з учнями у системі „педагогічний монолог – діалог - полілог”. Це навчання має на меті не лише засвоєння окремих знань та умінь як моделей діяльності, а насамперед - розвиток тих особистісних якостей майбутнього вчителя, які забезпечують професійне виконання педагогічної діяльності: гуманістична спрямованість, компетентність, розвинуті здібності до педагогічної діяльності, володіння технікою педагогічного впливу.

Колектив кафедри педагогічної майстерності Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка протягом тридцяти років працював над створенням навчально-методичного забезпечення нової дисципліни. Було укладено навчальну програму, підручник, словник термінології, хрестоматію, комплект тестів для визначення рівня засвоєння навчального матеріалу та діагностики особливостей розвитку професійно-значущих властивостей особистості майбутнього вчителя [6,7,8].

При укладанні навчально-методичного забезпечення насамперед був розроблений концептуальний підхід до відбору змісту і особливостей побудови методичних посібників, основними принципами якого визначено: *Особистісна орієнтація* професійно-педагогічного навчання, що передбачено Національною Доктриною розвитку освіти в Україні, згідно з якою утверджується підготовка вчителя не як предметника, а як людини культури.

Діяльнісний підхід у визначенні логіки навчання і контролю професійно-педагогічної підготовки вчителя. Особистісний розвиток майбутнього вчителя забезпечується позицією не розмірковуючого спостерігача, а активного перетворювача педагогічної діяльності, зокрема в умовах, наближених до неї: у розв'язанні педагогічних задач, мікрвикладанні, моделюванні педагогічних ситуацій. Ця квазіпрофесійна діяльність дає змогу аналізувати й оцінювати вихідні установки, потреби, орієнтації майбутніх вчителів, що впливають на вибір ними стратегії поведінки в ситуаціях реальної педагогічної взаємодії. *Полідисциплінарність* у виокремленні базових понять. *Активізація пізнавальної діяльності* студентів в роботі над змістом курсу, забезпечення їхньої суб'єктної позиції. В укладанні хрестоматій цей принцип реалізується добором матеріалів змістової діалогічності. у роботі над вправами, тестами - конструюванням завдань різного рівня складності. *Варіативність* завдань, надання можливостей їх вибору для викладача і студента. Створення умов для *рефлексивного управління* професійним розвитком майбутнього вчителя. Система завдань в тестах і текстах хрестоматії побудована таким чином, щоб студент вчився осмислювати події, які відбуваються, з власної позиції і з погляду учня.

Розроблені на основі цих принципів методичні посібники вперше у вітчизняній педагогіці представили систему методичного забезпечення в рамках однієї дисципліни, упорядкувавши понятійний апарат, запропонували оригінальну тестову систему контролю і збірку дидактично оброблених текстів для самостійної роботи студента, спецкурс „Стратегія поведінки вчителя у складних педагогічних ситуаціях”.

Розроблене навчально-дидактичне забезпечення педагогічної майстерності апробовано в процесі підготовки багатьох випускників Полтавського національного педагогічного університету. Програма педагогічної майстерності стала основою для розробок навчального забезпечення процесу перепідготовки працюючих вчителів в системі підвищення кваліфікацій. Створено постійно діючі центри педагогічної

майстерності, впроваджено відповідні критерії для оцінки майстерності вчителя в процесі його атестації.

Висновки

Результати наукової роботи, присвяченої феномену педагогічної майстерності та результати її практичного впровадження в систему педагогічного вишу, дозволили визначити новий зміст педагогічної дефініції – педагогічна майстерність, заснувати новий теоретичний підхід до професійної підготовки вчителя. Цей підхід орієнтовано на формування не лише предметно-діяльнісної, але й ціннісно-сислової складових професійної підготовки вчителя, яка визначає його здатність до творчого вирішення професійних завдань, акумуляції досягнень передового педагогічного досвіду, орієнтації на вияв усіх потенційних можливостей особистості учня у навчально-виховному процесі.

Одночасно із вагомими здобутками створення нової технології підготовки вчителя ми маємо і суттєві втрати. Скорочення аудиторних занять і переведення їх із практичних у лабораторні обмежує можливість тренінгу, що впливає на якість професійного зростання студента.

Ліквідація кафедр педагогічної майстерності у більшості педагогічних університетів через звужені професійні інтереси керівників і відсутність належної підготовки викладачів цього профілю позначається на загальній атмосфері вишу, гальмує поступальний хід пошуку шляхів удосконалення професійно-педагогічної підготовки вчителя. Можливий варіант – підготовка магістрів з педагогічної майстерності на кафедрі Полтавського національного педагогічного університету.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник /С.Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – С. 251.
2. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: Монографія / І.А. Зязюн. – Черкаси : ВВ ЧНУ імені Богдана Хмельницького. – 2008. – С. 404 - 405.

3. Мирошник О.Г. Рефлексивні процеси в професійній діяльності вчителя/ Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка/ О.Г. Мирошник. – К.:ДП „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2011. – Том.Х. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип.19. – С.719-728.
4. Основи педагогічної майстерності: Програма спецкурсу /Т.І. Гавакова, І.Ф. Кривонос, Н.М. Тарасевич; відп. за випуск І.А. Зязюн. – Полтава, 1979. – 19 с.
5. Основы педагогического мастерства: Учебное пособие /Под ред. И.А Зязюна. – Киев: Вища школа,1987. – 207 с.
6. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.А. Зязюна. –3-тє вид., допов. і переробл. –К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 367 с.
7. Педагогічна майстерність: тести. – Ч.1.Комплект методик професійного самопізнання вчителя/ За ред. Л.В. Крамущенко, Н.М. Тарасевич. – Київ-Полтава,1996. – 181 с.
8. Педагогічна майстерність: тести. – Ч.ІІІ Комплект методик професійного самопізнання вчителя/ За ред. В.А. Семіченко, Н.М. Тарасевич. – Полтава-Київ,1996. – 93 с.
9. Тарасевич Н.М. Педагогічна майстерність – складник міждисциплінарного наукового дискурсу /Л.Л. Король, І.Ф. Кривонос, Н.М. Тарасевич. //Концептосфера педагогічної аксіології: Матеріали філософсько-методологічного семінару „Аксеолог. концепт. пед. освіти” – К.;Ніжин: Видавець П.П. Лисенко М.И., 2010. – С.91-108.

Е.Г. Мирошник, Н.Н. Тарасевич

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Полтава, Україна

**Педагогическое мастерство с позиции субъектно-деятельностного
подхода к профессиональной деятельности учителя**

Рассматриваются концептуальные основы профессиональной педагогической подготовки учителя в вузе, проблемы улучшения профессионального развития выпускника и достижения в учебно-методическом обеспечении этого процесса.

Ключевые слова: педагогическое образование, педагогическое мастерство, профессиональное становление будущего учителя, личностно ориентированная программа обучения педагога.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko

PEDAGOGICAL SKILLS WITHIN THE SUBJECT APPROACH TO THE TEACHER'S PROFESSIONAL ACTIVITY

E.G. Miroshnik, N.N. Tarasevych

The conceptual bases of teacher's professional pedagogical training at high school, the problems of graduate's further professional development and the results of educational and methodical accompaniment of that process are discussed.

Key words: pedagogical education, pedagogical skills, professional becoming of the teacher, person-centered program of pedagogue's professional education.